

УДК 378.016:811.111(045)

Сергій Яблоков

Маріупольський державний університет
ORCID ID 0000-0002-3018-1231
DOI 10.24139/2312-5993/2018.01/106-123

ІНТЕГРАЦІЯ ФОРМАЛЬНОГО, НЕФОРМАЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджується питання формального, неформального та інформального навчання. Дається визначення понять «формальна», «неформальна» та «інформальна» освіта і навчання. Визначається значущість появи цих категорій у законодавчому полі України (зокрема в Законі України «Про освіту»). Характеризується використання формального, неформального та інформального навчання в таких проявах, як навчання протягом життя та «змішане навчання». Визначається значення інтеграції формального, неформального та інформального навчання в підвищенні ефективності навчання іноземним мовам.

Ключові слова: іноземні мови, інтеграція, змішане навчання, майбутній учитель іноземної мови, навчання протягом життя, професійний розвиток фахівця, формальне навчання, неформальне навчання, інформальне навчання.

Постановка проблеми. Глобальні проблеми в суспільстві надають особливої гостроти завданням розвитку людини як суб'єкта соціальної творчості, як особистості, що володіє високим рівнем інтелектуальної та творчої активності. Усвідомлення кризи в освіті змусило вчених-педагогів шукати нові шляхи і напрями, що дозволятимуть майбутньому педагогу стати конкурентоспроможною, ініціативною особистістю й бути готовим навчатися протягом усього життя. В умовах сучасності змінилося й саме поняття «освіта». У дослідженні фахівців воно ототожнюється з організованим і тривалим процесом навчання в початковій, середній та вищій школі, тобто спеціальній системі, створеній для реалізації цілей освіти. Освіту представлено як процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок [10].

Сучасні можливості для освіти і навчання практично необмежені як у часі, так і в просторі. Окремі особи навчаються і здобувають нові вміння, навички і компетенції не лише у традиційному навчальному форматі у класах (формальна освіта), а все більше за їх межами. Важливі знання здобуваються на роботі, через участь у діяльності громадських організацій чи у віртуальному просторі завдяки Інтернету та мобільним пристроям як індивідуально, так і спільно з іншими. Усе частіше підприємства пропонують своїм працівникам можливості покращити набуті ними раніше навички шляхом організованого, але неформального навчання. У глобалізованому і взаємодіючому світі, у якому технології дозволяють окремим особам здобувати знання в безліч різних способів, зокрема,

через відкриті освітні ресурси і на відстані, інформальне навчання набуває все більшої ваги і значення.

Визнання знань, одержаних у результаті інформального і неформального навчання, може також допомогти в тому, щоб особи, які найбільш віддалені від ринку праці, наблизилися до нових можливостей навчання і працевлаштування. Зокрема, визнання може підтримати молодих непрацевлаштованих осіб, що шукають першу роботу чи мають невеликий професійний досвід, щоб показати і створити ринкову цінність їхніх умінь, навичок і компетенцій, набутих у різних середовищах [23].

В умовах глобалізації зростає роль іноземних мов, адже дедалі частіше вони набувають статусу політичного, соціально-економічного, механізму культурологічного та міжнаціонального порозуміння між представниками світової спільноти. Це пов'язано із низкою причин, зокрема:

– в останнє десятиліття почали інтенсивно розвиватися міжнародні зв'язки України з країнами Європейського Союзу, між українськими і зарубіжними фірмами, підприємствами й організаціями в різних сферах діяльності;

– сучасний світ став більш багатонаціональним і багатомовним: з одного боку, активізується процес глобалізації та економічної конкуренції, а з іншого – зростає роль національної ментальності;

– відбулися зміни на ринку праці: практично всюди потрібні фахівці, які володіють комп'ютерною грамотністю і знають принаймні одну іноземну мову;

– суспільство стало мобільнішим, що дало змогу українським громадянам відпочивати, навчатися і працевлаштовуватися за кордоном [21].

Аналіз актуальних досліджень. З теоретичної та методологічної точки зору на питання, яке досліджується, ми спиралися на праці відомих вітчизняних і зарубіжних науковців із проблем: психолого-педагогічних підходів до навчання іноземної мови (О. Бігич, Н. Гальскова, Г. Китайгородська, Р. Мільруд, С. Ніколаєва та інші); теорії та практики застосування інноваційних технологій у вищій школі (В. Андреев, Б. Блум, О. Вознюк, Ю. Гейко, Р. Гришкова, О. Дубасенюк, В. Зоц, М. Кларін, К. Костюченко, В. Монахов, М. Ньюелл, О. Падалка, О. Пехота, Л. Пироженко, О. Пометун, Н. Рашевська, І. Рожнятовська, Г. Селевко, С. Сисоєва, А. Смолюк, З. Соломко, Н. Тализіна, Д. Чернилевський, О. Шпак, Г. Штельмах, І. Якиманська та інші).

На жаль, навчальний процес у вищих навчальних закладах дуже часто залишається на стадії переходу до інновацій, а перевага наддається традиційним методикам викладання; існує також протиріччя між стрімким розвитком суспільного життя і сферою освіти, яка не пристосована до прискореного темпу змін умов життя суспільства. Крім того, в українській законодавчій базі до прийняття Закону «Про освіту» навіть не існувало

нормативного визначення понять «формальне», «неформальне» та «інформальне» навчання/освіта. Проблема використання «формального», «неформального» та «інформального» навчання та їх інтеграції в навчальному процесі є недостатньо висвітленою. Слід також зазначити, що далеко не всі майбутні вчителі іноземної мови добре уявляють собі сутність «формального», «неформального» та «інформального» навчання та їх інтеграції й готові до її реалізації в навчальному процесі. Усвідомлюючи необхідність застосування інноваційних педагогічних технологій у навчальному процесі, ми розуміємо, що науково обґрунтований методичний матеріал для ефективного використання цієї інтеграції навчань на практиці є недостатнім.

Підсумовуючи результати сучасних досліджень можна зазначити, що на нинішньому етапі навчання іноземним мовам потенціал інтеграції «формального», «неформального» та «інформального» навчання використовується далеко не повною мірою через кілька причин: 1) недостатня теоретична розробленість цієї проблеми у вітчизняній методиці; 2) неточне розуміння сутності інтеграції «формального», «неформального» та «інформального» навчання самими педагогами, а отже, і некоректне її використання в навчанні іноземних мов; 3) відсутність вітчизняних підручників на основі інтеграції «формального», «неформального» та «інформального» навчання іноземних мов.

Метою нашої **статті** є, з'ясувавши сутність понять «формальне», «неформальне» та «інформальне» навчання, визначення значення інтеграції формального, неформального та інформального навчання в підвищенні ефективності навчання іноземних мов.

Методи дослідження. Основні методи, що були нами використані при здійсненні дослідження питання: 1) історичний метод, що дозволив проаналізувати генезу підходів до вивчення формального, неформального і інформального навчання; 2) діалектичний метод, що дозволив дослідити поставлені у статті питання в їх взаємозв'язку та єдності; 3) формально-логічний метод, що дозволив послідовно проаналізувати теоретико-правові проблеми використання формального, неформального і інформального навчання; 4) метод аналізу, що дав можливість виділити окремі проблеми при використанні формального, неформального й інформального навчання; 6) структурно-функціональний, що дозволив дослідити роль і місце формального, неформального та інформального навчання у процесі навчання іноземних мов; 7) дослідницький, що дозволив виявити значення використання формального, неформального і інформального навчання у процесі навчання іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Розвиток теорії формальної освіти веде свій початок від Дж. Локка (XVII ст.), І. Г. Песталоцці, І. Канта та ін. (XVIII–XIX ст.). До феномену неформальної та інформальної освіти звернулися на

Заході наприкінці XIX ст., при цьому виокремилися дві основні концепції: американська і європейська.

Основоположником американської концепції є філософ і психолог Джон Дьюї, який у роботі «Мое педагогічне кредо» розкрив ідеї неформальної та інформальної освіти. Перші роботи з дослідження безпосередньо неформальної освіти з'явилися в 70-х рр. XX ст. Дослідження американської концепції неформальної освіти демонструє, що розвиток даного феномена відбувається в основному не «зверху» – від теоретичної концепції і програм її реалізації; а «знизу» – від самого життя, що динамічно змінюється, і пізнавальних потреб людей, які вимагають для їх задоволення все нових і різноманітних освітніх послуг.

Європейська концепція розглядає формальну, неформальну та інформальну освіту як парадигму освіти протягом усього життя, ніж освіту через усе життя. «Меморандум про безперервну освіту Європейського Союзу» (2000 р.) зазначає, що «континуум безперервної освіти робить неформальну та інформальну освіту рівноправними учасниками процесу навчання».

У 1967 р. на Міжнародній конференції в Уільямсберзі (США) були розглянуті положення, що стали базою популярного аналізу зростаючої «світової кризи у сфері освіти». Саме після цієї конференції управлінці та економісти Світового Банку почали розрізняти інформальну і формальну освіту. У 80–90-ті роки XX століття контраст між формальними й неформальними освітніми системами стає все більш помітним [8].

Опублікована Європейським Союзом у 1995 р. «Біла книга загальної та професійної освіти. Навчання і вчення. На шляху до когнітивного суспільства» у відповідь на виклики інформаційного суспільства, глобальної економіки і науково-технічної цивілізації запропонувала розвивати різні форми здобуття додаткових знань за допомогою визнання компетенцій. Неформальна освіта, самоосвіта і «незаплановані» освітні ефекти (інформальна освіта) тут розглядаються, перш за все, через призму оволодіння професійними компетенціями. Європейський саміт, який пройшов у Лісабоні в березні 2000 р., і наступне прийняття Меморандуму безперервної освіти (2000 р.) стали важливими віхами у визначенні подальшої політики і практики Європейського Союзу. «До цих пір при формуванні політики в галузі освіти враховувалася лише формальна освіта ... Безперервна освіта робить неформальну та інформальну освіту рівноправними учасниками процесу навчання». У 2001 р. приймається резолюція Європейської комісії «Створення європейського простору для освіти протягом усього життя», яка, ґрунтуючись на Меморандумі, звертається до всіх європейських країн із закликом розробити відповідні стратегії та практичні заходи для того, щоб зробити вчення протягом усього

життя можливим. Визнання неформального й інформального навчання стає частиною європейського політичного порядку денного [7].

Важливою віхою на шляху до визнання неформального та інформального навчання було ухвалення Європейським Парламентом і Радою у 2008 році Рекомендацій щодо Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК) для безперервного навчання. У 2009 році Комісія і ЄЦРПО опублікували Європейські настанови щодо визнання неформальної й інформальної освіти, завдяки яким політикам та експертам було надано технічні рекомендації з визнання цієї освіти. Було зазначено, що визнання неформального й інформального навчання сприяє прискоренню програми реформ на рівні ЄС [23].

Незважаючи на зацікавленість питаннями формальної, неформальної та інформальної освіти (формального, неформального та інформального навчання), важливо зазначити, що не існує загальноприйнятих дефініцій або визначення цих понять. Наприкінці ХХ століття традиційно вважали, що освітня система складається з формальної (formal) та неформальної (informal) освіти. За Словником Лонгмен сучасної англійської мови, префікс in- має два значення: «протилежне, не таке, як щось» та «без чогось» [33].

На початку ХХІ століття вчені почали розглядати три складових освітньої системи (М. Баріллас де Дуарте, Л. Таміліна, Й. Петнучева, М. В. Лалбрейт та Б. Зеленак, У. Хіррач-Шнайдер, М. Краузе, С. Волл). Для позначення формальної освіти використовували і продовжують вживати той самий термін "formal education". "Non-formal" слугує терміном для визначення неформальної освіти. Термін "informal" взяли на озброєння для позначення інформальної освіти, тобто префікс in- вживається у своєму другому значенні: без освітніх інституцій, без диплому чи сертифікату, без структури, навчального плану тощо.

Отже, у Європейській педагогічній літературі розрізняють три складові освітньої системи та загальноприйнятим є використання таких термінів:

- formal education / формальна освіта;
- non-formal education / неформальна освіта;
- informal education / інформальна освіта [35].

Постає логічне питання – що саме, яку саме освіту, яке саме навчання слід відносити до формальної (формального), неформальної (неформального) та інформальної (інформального)?

У нормативних документах Євросоюзу, наприклад, «Шляхи 2.0. до визнання неформальної освіти/навчання і робота з молоддю» 2011 р., Меморандумі з навчання впродовж життя та інших, під формальною освітньою категорією розуміють освіту в навчальних закладах, яка завершується отриманням диплому чи кваліфікації. Неформальна освіта

здійснюється за напрямами системи освіти та навчання, але не завершується видачею офіційного документу. Неформальна освіта може здійснюватися на робочому місці чи в межах діяльності громадських організацій чи груп (молодіжних організаціях, профспілках чи політичних партіях). Її можна здобути і через організації та служби, що доповнюють формальну освітню ланку (наприклад, художні, музичні, спортивні класи чи приватні заняття з репетитором для успішної здачі екзаменів). Звичайно, вона не сприймається як «справжнє навчання», її результати не оцінюються на ринку праці. Однак, у світлі ідеї навчання впродовж життя, вона разом із інформальною освітою набуває значної вагомості. Інформальна освіта є природним доповненням щоденного життя. На відміну від формальної та неформальної, в інформальній освіті не завжди чітко простежується мета навчання, часто навіть сама людина не усвідомлює, що набула певних знань чи навичок [35; 34].

Формальне навчання (formal learning) відбувається через структуровану програму навчання, учіння (instruction) і пов'язане з отриманням офіційної кваліфікації чи нагороди. Неформальне навчання (non-formal learning), на відміну від формального, не веде до отримання кваліфікації чи нагороди. Інформальне навчання (informal learning) – це результат щоденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю, хобі, відпочинком, або громадською діяльністю; навчання, яке не структуроване, відбувається час від часу або спонтанно [36].

Додаток 1 («Визначення») Рекомендацій про визнання неформального й інформального навчання Комісії Європейського Союзу 2012 р. дає такі визначення:

а) формальне навчання – навчання, що відбувається в організованому і структурованому середовищі, спеціально призначеному для навчання, та зазвичай веде до здобуття кваліфікації, що часто має форму сертифіката чи диплома. Включає системи загальної освіти, початкову професійну підготовку і вищу освіту;

б) неформальне навчання – навчання, що відбувається в рамках планованої діяльності (щодо цілей навчання, тривалості навчання), причому існує певна форма підтримки при навчанні (наприклад, відносини «студент-викладач»). Може охоплювати програми освоєння професійних навичок і вмінь, підвищення грамотності дорослих і програми базової освіти для осіб, які дотепер завершили навчання у школі. Дуже часто неформальне навчання включає курси на підприємствах, за допомогою яких компанії оновлюють і вдосконалюють уміння і навички своїх працівників, у тому числі у сфері інформаційних технологій і комунікацій, структуроване навчання через Інтернет (наприклад, із використанням відкритих освітніх ресурсів), та курси, організовані громадськими організаціями для своїх членів, цільової групи чи широкої громадськості;

в) інформальне навчання – це навчання, що є результатом щоденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю чи дозвіллям. Воно не має організованого чи структурованого характеру щодо його цілей, тривалості навчання чи підтримки. Учасник такого навчання може не ставити за мету здобути будь-які вміння чи навички. До прикладів результатів інформального навчання можна віднести вміння й навички, здобуті через життєвий чи трудовий досвід. Наприклад, це навички з управління проектами чи навички у сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій, здобуті під час трудової діяльності; вивчені мови та інтелектуальні здібності, розвинені під час перебування в іншій країні; навички у сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій, набуті поза роботою; навички, одержані через волонтерство, культурну діяльність, спортивну діяльність, роботу з молоддю чи через діяльність удома (наприклад, піклування про дитину) [23].

Джейн Харт вважає, що формальне навчання – це структуроване (з точки зору цілей і часу) навчання, яке зазвичай надається навчальним закладом і призводить до сертифікації. Формальне навчання є навмисним, з точки зору учня. Неформальне навчання (автором є Малкольм Ноулз, 1970 р.) – це навчання, яке вбудовано в заплановані заходи, але явно не призначене (з точки зору цілей, часу і т.п.). Інформальне (неофіційне) навчання – це щоденне навчання, пов'язане з роботою, сім'єю або відпочинком, не організоване і не структуроване (з точки зору мети, часу й підтримки). Інформальне навчання в більшості випадків ненавмисне з точки зору учня і не призводить до сертифікації [30].

Вивчивши проблеми формальної, неформальної та інформальної освіти, В. В. Горшкова визначає, що:

– формальну освіту людина отримує в межах відповідного соціального інституту. Наприклад, формальну освіту в античності отримували в публічних школах, в епоху середньовіччя – у церковних навчальних закладах, у сучасному світі – у школах, вишах тощо;

– неформальна освіта відбувається часто поза спеціальним освітнім простором, у якому чітко позначені цілі, методи й результат навчання; в освітніх установах або громадських організаціях, клубах і гуртках, під час індивідуальних занять із репетитором або тренером, на різних курсах, тренінгах, які пропонуються на будь-якому етапі освіти або трудової діяльності, і які, як правило, не супроводжується видачею документа;

– інформальну освіту людина отримує значною мірою спонтанно в процесах і ексцесах спільної життєдіяльності: трудових процесах, святах, у театрі, у сім'ї, у туристичних поїздках. Особливе місце в сучасній інформальній освіті посідає система засобів масової комунікації (телебачення, Інтернет, радіо, кінематограф, музика тощо) [10].

Дуже важливим кроком у цьому напрямі стало офіційне, уперше на законодавчому рівні в Україні, визнання формальної, неформальної та інформальної освіти. Стаття 8 («Види освіти») нещодавно прийнятого Закону України «Про освіту» визначає:

1. Особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів.

2. Формальна освіта – це освіта, що здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

3. Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

4. Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

5. Результати навчання, здобуті шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством [22].

Важливо відзначити, що проект нової редакції цього закону викликав бурхливу полеміку в суспільстві; аргументи на його підтримку і проти нього звучали з різних освітніх, наукових та політичних майданчиків.

Так, наприклад, О. Биковська, член робочої групи з підготовки проекту Закону України «Про освіту» до другого читання, Президент Міжнародної асоціації позашкільної освіти, завідувач кафедри позашкільної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, професор Педагогічного університету у м. Кракові (Польща), доктор педагогічних наук, професор, висловила про палкі дискусії, які розгорнулися в комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти.

О. Биковська дає науковий аналіз понять «формальна», «інформальна» та «неформальна» освіта на предмет їх застосування в теорії та практиці. Також вона проаналізувала міжнародні документи на предмет представлення в них термінології «формальна, неформальна та інформальна» та їх визначень [32; 16]. Важливо зазначити, що члени робочої групи встановили, що наукові роботи загалом, і зокрема в галузі педагогіки щодо формальної, неформальної та інформальної освіти в Україні не проводилися, у працях українських учених проблеми формальної,

неформальної та інформальної освіти в Україні не піднімалися. Проводилися окремі дослідження в межах концепції навчання впродовж життя з вивчення неформальної освіти дорослих в іноземних державах [3].

В. Бахрушин, доктор фізико-математичних наук, професор, академік АН вищої школи України також висловив точку зору щодо понять «формальна, неформальна, інформальна освіта» у проекті Закону України «Про освіту». На його думку, для України ці питання є особливо актуальними, оскільки ринок послуг неформальної та інформальної освіти останнім часом бурхливо розвивається. Він вважає, що в нашому законодавстві відсутнє будь-яке згадування про неформальну та інформальну освіту, а також у системі нашої освіти відсутні інші важливі складові, які пропонував запровадити новий закон про освіту. Завдання створення сучасних, ефективних і конкурентоспроможних суспільства й держави неможливо вирішити без оновлення системи освіти, у якій неформальна та інформальна освіта мають стати важливими і невід'ємними складовими [2].

Питання формального, неформального та інформального навчання більш відомо, коли ми говоримо про навчання протягом життя. Як стверджує академік В. Кремень, у разі звичайної, традиційної освіти навчити людину на все життя неможливо не лише в гарній школі, а й найкращому університеті. Тому що здобуті в навчальному закладі знання не будуть обов'язково актуальними в житті, з'являться нові знання, без засвоєння яких фахівець не буде ефективним, тобто втратить конкурентоспроможність [14].

Процеси безперервної освіти розуміються в сучасних умовах не тільки як «навчання впродовж життя», але як «навчання шириною в життя», підкреслюючи розмаїтість видів освіти – формальної, неформальної, інформальної, які супроводжують будь-яку сферу життєдіяльності сучасної людини [18]. Створення найрізноманітнішої та всеохоплюючої системи освіти дорослих громадян України має будуватися на трьох основних європейських засадах: ініціативі й активності громадських організацій; організаційно-розпорядчій і фінансовій активності органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування; індивідуальній ініціативі самих дорослих громадян України [9].

Питання формального, неформального та інформального навчання також все частіше можна зустріти, коли йдеться про так зване «змішане» навчання, розуміючи під цим поєднання традиційної (формальної) форми навчання з дистанційною. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні стало настільки органічним елементом, що сучасний освітній процес пропонується розуміти як «змішану модель» кращих навчальних практик і методів поряд із застосуванням сучасних технічних засобів навчання. Поняття «змішане навчання» протягом останніх років використовується для опису відповідних навчальних активностей, або

методів проведення навчальних занять, а його окремі види навіть включаються до основних освітніх трендів [31].

За останні роки чимало дослідників (І. Воротникова, Л. Данькевич, В. Кухаренко, Є. П'яних, Н. Рашевська, В. Фандей, Т. Шроль та ін.) намагалися проаналізувати зміст поняття «змішане навчання». Натомість у вказаних працях ця категорія розглядається або з позиції викладання певної навчальної дисципліни, здебільшого, «мовного» чи «інформаційного» спрямування, або йдеться про моделі «змішаного навчання» в контексті організації навчальної взаємодії під час аудиторної роботи [28]. У 2006 році вийшла праця «Посібник зі змішаного навчання», у якому було зроблено узагальнений висновок, що змішане навчання має на увазі змішування очного навчання й навчання за допомогою комп'ютера [29].

Професійний розвиток фахівця визначається як головна мета неперервної професійної освіти, тому науковці пропонують шукати шляхи розв'язання проблеми професійного розвитку педагогів саме в площині безперервного професійного розвитку і саморозвитку впродовж життя.

Спираючись на аналіз сучасного стану освіти, визначення проблем та способів їх розв'язання, можна впевнено говорити, що серед складових структури професійного розвитку педагогів найважливішу роль відіграє навчання у трьох його видах: формальне, неформальне та інформальне [66]. Важливою умовою ефективності професійного розвитку виступає органічне поєднання формальної (структурна освіта, що спрямовується на чітко поставлену мету у формі визнаних свідоцтв і дипломів), неформальної (будь-яка освітня активність поза формальною системою; може бути самоосвітня діяльність, що спрямована на отримання додаткових, необхідних тому, хто навчається, знань, умінь, компетенцій); та інформальної освіти (незапрограмоване навчання в повсякденному житті, індивідуальна пізнавальна діяльність) [19].

Традиційно професійний розвиток педагогів відбувається в межах формальної освіти, але виявилось, що такий вид освіти (при всьому різноманітті його форм і методів) не задовольняє повною мірою потреби особистості в неперервному професійному розвитку, не відповідає швидкості процесів, що відбувались у суспільстві. У той самий час навчання поза формальною освітою стимулює активне включення педагогів в усвідомлений процес свого розвитку, але у спосіб, який максимально відповідає особистісним потребам, у комфортному для конкретної людини місті та в зручний час.

Неформальна освіта виступає як:

– навчальна діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою;

– навчальний процес, що відповідає структурі цієї діяльності, набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти та визначається цілеспрямованістю.

Науковці виділяють три форми неформальної освіти:

– самоспрямоване навчання – охоплює елементи намірів та усвідомлення;

– випадкове навчання – це навчання, коли категорії намірів немає, але є усвідомлення, що процес отримання знань відбувся;

– усупільнення – не наявні категорії намірів та усвідомлення [11].

Науковці (А. Вербицький [6], Л. Кондрашова [13], З. Курлянд [20], О. Малихін [15]) визначають такі базові форми навчальної діяльності, як:

1) формальне навчання (навчальна діяльність академічного типу з провідною роллю традиційних форм навчання у вищій школі; навчально-професійна діяльність (різновиди практики студентів);

2) неформальне навчання (навчальна діяльність академічного типу з елементами дослідницької діяльності (бінарні лекції, проблемні лекції, лекції-конференції, лекції-консультації, семінарське заняття, побудоване за результатами попередньої дослідницької роботи студентів, інтегровані, міжпредметні семінари тощо); імітаційно-професійна діяльність (сюжетно-рольові, імітаційні та ділові ігри, тренінги та тренінгові вправи тощо);

3) інформальне навчання (навчальна діяльність дослідницького типу (реферування джерел з елементами дослідницької діяльності, здійснення курсового дослідження, робота над кваліфікаційним чи магістерським дослідженням); самостійна робота студентів (індивідуальна, групова, колективна під опосередкованим керівництвом викладача, повністю самостійна тощо).

Наприклад, лекція, як форма проведення заняття, використовується і при формальному, і при неформальному навчанні. Лекція – це систематичний, послідовний виклад викладачем (лектором) навчального матеріалу; логічним центром лекції є певне теоретичне узагальнення, що стосується сфери наукового пізнання [1; 20; 26]. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології уможливають проведення лекції-візуалізації, лекції-конференції, дистанційної лекції, а також різноманітних за формами практичних і семінарських занять (семінар-повідь, семінар-диспут, семінар-конференція, обговорення творчих робіт і рефератів, коментоване читання, розгорнута бесіда тощо [1; 4; 20]). Лекція-конференція може здійснюватись як у традиційному, так і в інноваційному режимах. При традиційному навчанні вона «проводиться як науково-практичне заняття із задалегідь висунутою проблемою й системою доповідей, тривалістю 5–10 хвилин. Кожен виступ представляє собою логічно завершений текст, задалегідь підготовлений у межах запропонованої викладачем програми. Сукупність таких текстів дозволяє всебічно висвітлити проблему» [26].

В інноваційній лекції-конференції (або семінарі-конференції) використовуються можливості Інтернету та медіа-засобів: освітні портали, навчальні та культурні сайти, електронні гіперпосилання на навчальні посібники, методичні матеріали, довідкову літературу, чати, форуми, конференції.

З метою поєднання формального та неформального навчання доцільним було би застосовувати такі види семінарів, як: семінар-конференція, семінар-диспут, семінар-презентація, семінар-брифінг, семінар у форматі круглого столу, Інтернет-семінари тощо.

Практичні заняття відкриті до різноманітних інновацій: інтерактивний практикум, сюжетно-рольова гра, інтерв'ю, аукціон знань, презентація, екскурсія, ігрове проектування тощо. Продуктивними є практичні заняття, що проводяться у формі тренінгів. Тренінг – це алгоритмізоване навчання мисленню та дії [12] в інтерактивній формі. Тренінг дає можливість студентам за допомогою спеціальних ігор, кейсів, вправ, завдань перевірити рівень власних знань, виявити сильні або слабкі риси характеру, усвідомити свої досягнення та проблеми.

Освітній процес сьогодення неможливо уявити без інформального навчання – самоосвіти, підґрунтям якої є самостійна робота студентів. У словнику-довіднику «Болонський процес у дії» самостійна робота визначається як «основний засіб засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, без участі викладача» [25].

Із точки зору В. Буряка, самостійна робота студентів поділяється на обов'язкову (здійснюється самостійно в межах, передбачених навчальними планами та програмами, у тому числі й написання студентами курсових і кваліфікаційних досліджень, виконання завдань під час пасивної, виробничої, літньої практики та навчальних практик), бажану (самостійний добір студентом необхідної наукової, науково-методичної інформації, її обробка, аналіз і узагальнення; участь у наукових гуртках, товариствах, у студентських наукових конференціях, написання тез, статей, підготовка й виступ з доповідями тощо) та добровільну (здійснюється в позааудиторний час, участь студентів у щорічних предметних олімпіадах, конкурсах, вікторинах тощо) [5].

Специфічним аспектом самостійної роботи в межах дисциплін з іноземної мови є самостійне вираження своїх роздумів і почуттів у мовленні, самостійне використання при цьому засобів іноземної мови. Найвищого ступеня мовної самостійності студенти досягають у творах, усних розповідях, есе, доповідях і повідомленнях тощо; у редагуванні творів і статей, у рецензуванні, відгуках, анотаціях, у виконанні різноманітних лінгвістичних вправ, під час складання алгоритмів, схем, таблиць, створення портфоліо, мовного портфелю тощо.

Оволодіння майбутніми вчителями іноземних мов прийомами самостійної навчальної діяльності дозволяє закріпити навички самоосвіти,

якими людина послуговується протягом життя, створює сприятливі можливості для вдосконалення професійної компетентності.

Неформальне (участь у мовних програмах, олімпіадах, конкурсах, вікторинах, виступи на наукових студентських конференціях) й інформальне (підготовка до участі в олімпіадах, конкурсах, конференціях, написання рефератів, доповідей, есе, творчих робіт, підготовка повідомлень, портфоліо, ведення мовного портфелю) навчання майбутніх учителів іноземних мов розглядається як самостійний фактор формування професійної компетентності за умови його систематизації та продуктивної інтеграції з формальною навчальною діяльністю (лекції, практичні заняття, семінари; орієнтовані на формування досліджуваної компетентності дидактичні матеріали, які використовуються при реалізації цих форм). Саме в такій діяльності студент – майбутній учитель іноземної мови – займає активну позицію та реалізує себе як суб'єкт міжкультурної, міжособистісної та комунікативної діяльності.

Однією з цікавих і ефективних форм поєднання формального, неформального та інформального навчання іноземної мови постають літні шкільні мовні табори. З огляду на те, що знання іноземних мов зумовлюють життєву успішність людини в сучасному світі, у 2015 р. Міністерство освіти та науки України запропонувало відкриття на базі закладів освіти літніх мовних таборів, що виявилось не лише доцільним та своєчасним в аспекті підвищення мотивації молоді щодо якісного володіння іноземними мовами, а й цікавим експериментом з реалізації інноваційної моделі неформальної освіти [17].

Відкриття літніх мовних шкіл на засадах добровільності та високого рівня мотивації учасників, інтерактивності та інноваційності пропонованого формату іншомовної освіти дозволило оптимально вирішити завдання моделювання змістовного й розвивального комунікативного середовища, яке забезпечує умови й ситуації занурення учнів в атмосферу іншомовного спілкування та успішного подолання мовних бар'єрів.

Тематичні програми, за якими може працювати літня мовна школа, самостійно укладаються викладачами для кожного навчального дня і мають за мету формування та розвиток ключових предметних та комунікативних компетенцій учнів. Доцільно реалізувати той чи інший міні-проект, участь у якому забезпечує умови творчої та іншомовної комунікативної самореалізації учнів у процесі підготовки концертних програм, вистав, участі в конкурсних та ігрових заходах краєзнавчої спрямованості. Психологічно сприятлива атмосфера невимушеності, відкритості, довіри та впевненості у власній комунікативній спроможності – все це, безумовно, сприятиме позитивному освітньому результату роботи літньої мовної школи.

Цікавим буде ознайомитися з експериментом, який був проведений нещодавно. Аналітична компанія McKinsey застосувала штучний інтелект для порівняння результатів двох форм навчання. В основу лягли результати тестування з математики, читання та інших предметів отримані від 15-річних школярів з 72 країн світу. Як повідомляють фахівці McKinsey в журналі "Quartz", найкращі результати показали ті, кого навчали за змішаною схемою: більшість уроків велися за традиційною моделлю, але в деяких випадках учні проводили самостійні дослідження [27].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Останнім часом спостерігається тенденція щодо зближення та взаємодоповнення формального, неформального та інформального навчання з огляду на інноваційну гнучкість та відкритість останніх та можливість трансформації у формалізований освітній простір технологічних здобутків, апробованих у межах неформальних та інформальних освітніх систем. Разом із тим потребують системного наукового дослідження механізми взаємодії всіх трьох гілок навчання – формального, неформального та інформального; потрібно законодавче врегулювання можливостей ціложиттєвої освіти та навчання в Україні; потрібен обмін досвідом між європейським та міжнародним співробітництвом у галузі освіти, а також взаємодія між державними, недержавними та громадськими організаціями, що задіяні в сфері освіти. Зростає актуальність та соціальна значущість знань, умінь і навичок, здобутих у системі неформальної освіти. Широкий спектр форм організації освітнього процесу та його технологічна інноваційна відкритість, високий рівень мотивації учасників зумовлюють зацікавленість педагогічної спільноти й громадськості в застосуванні неформального та інформального навчання як засобу розширення меж простору особистісного становлення та розвитку, так і для забезпечення гідного освітнього рівня громадян України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк, А. М. (1998). *Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія*. Київ: Либідь (Aleksiuk, A. M. (1998). *Pedagogics of higher education of Ukraine. History. Theory*. Kyiv: Lybid).

2. Бахрушин, В. *Неформальна та інформальна освіта: навіщо вони нам потрібні?* Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/872-neformalna-ta-informalna-osvita-navishcho-voni-nam-potribni> (Bakhrushin, V. *Non-formal and informal education: what do we need them for?* Retrieved from: <http://education-ua.org/ua/articles/872-neformalna-ta-informalna-osvita-navishcho-voni-nam-potribni>)

3. Биковська, О. *Неформальне навчання чи неформальна освіта: введення нових термінів чи "підміна" понять*. Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/873-neformalne-navchannya-chi-neformalna-osvita-vvedennya-novikh-terminiv-chi-pidmina-ponyat> (Bykovska, O. *Non-formal or informal education: introduction of new terms or "substitution" of concepts*. Retrieved from: <http://education-ua.org/ua/articles/873-neformalne-navchannya-chi-neformalna-osvita-vvedennya-novikh-terminiv-chi-pidmina-ponyat>)

4. Бондар, В. І. (1996). *Дидактика: ефективні технології навчання студентів*. Київ: Вересень (Bondar, V. I. (1996). *Didactics: effective technologies of teaching students*. Kyiv: Veresen).

5. Буряк, В. К. (1993). Управление учебным процессом. *Специалист*, 3 (Buriak V. K. (1993). Management of educational process. *Specialist*, 3).

6. Вербицкий А. А. (1991). *Активное обучение в высшей школе: контекстный подход*. Москва: Высшая школа (Verbytskii, A. A. (1991). *Active learning in a higher education institution: contextual aspect*. Moscow: Higher school).

7. Веремейчик, Г. (2008). Неформальное образование в зеркале европейской образовательной политики. *Адукатар: часопис нефармальной адукації*, 2 (14), 20–21 (Veremeichik, H. (2008). Non-formal education in the mirror of European educational policy. *Educator: non-formal education journal*, 2 (14), 20–21).

8. Гаврилова, И. В. (2016). Формальная, неформальная и информальная модели образования. *Молодой ученый*, 10, 1197–1200 (Havrilova, I. V. (2016). Formal, non-formal and informal models of education. *Young scientist*, 10, 1197–1200).

9. Гончарук, А. (2012). Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Педагогічні науки*, 54, 31–36 (Honcharuk, A. (2012). Non-formal education of grown-ups in EU countries. *Pedagogical sciences*, 54, 31–36).

10. Горшкова, В. В. (2014). Взаимодействие формального, неформального и информального образования как современное направление развития человека. *Концепт: научно-методический электронный журнал: Современные научные исследования: актуальные теории и концепции*, 26, 176–180 (Horshkova, V. V. (2014). Interaction of formal, non-formal and informal education as a modern direction of human development. *Concept: scientific and methodological electronic journal: Modern research: current theories and concepts*, 26, 176–180).

11. Деркач, Ю. (2008). Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, 23, 17–22 (Derkach Yu. (2008). Non-formal education as a condition for the continuous education of young people. *Lviv National University Bulletin. Series: pedagogic*, 23, 72–22).

12. Дьюї, Дж. (2008). Школа і суспільство. *Історія зарубіжної педагогіки*, (сс. 449–463). Київ: Центр навчальної літератури (Dewey, J. (2008). School and society. *History of foreign pedagogy*, (pp. 449–463). Kyiv: Centre of teaching literature).

13. Кондрашова, Л. В. (2000). *Процесс обучения в высшей школе*. Кривой Рог: КГПУ: ИВИ (Kondrashova, L. V. (2000). *The process of learning in a higher education institution*. Kryvyi Rih: KSPU: IVI).

14. Кремень, В. (2007). *Нові вимоги до освіти та її змісту. Виклик для України: розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для 21 століття: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Рівний доступ до якісної освіти»*, 3–10. Київ: Ексоб (Kremen, V. (2007). *New requirements for education and its contents. Challenge for Ukraine: development of the framework for the content (national curriculum) of general secondary education for the 21st century: materials of All-Ukrainian scientific and practical conference "Equal access to quality education"*, 3–10. Kyiv: Eksob).

15. Малихін, О. В. (2009). *Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект*. Кривий Ріг (Malykhin, O. V. (2009). *Organization of self-study educational activity of students of higher pedagogical education institutions: theoretical and methodological aspect*. Kryvyi Rih).

16. *Международная стандартная классификация образования (МСКО 2011)*. Режим доступа: <http://nic.gov.ru/Media/Default/Documents%20Files/isced-2011-ru.pdf> (*International Standard Classification of Education (ISCED)*). Retrieved from: <http://nic.gov.ru/Media/Default/Documents%20Files/isced-2011-ru.pdf>.
17. *Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів*. Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2617/ (*Methodological recommendations on the organization of the educational process during educational excursions and educational practice of pupils of secondary education institutions*). Retrieved from: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2617/.
18. Міщук, Л. І. (2012). Неперервна освіта дорослих у контексті вікового розвитку особистості. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*, 10 (233), 107–113 (Mishchik, L. I. (2012). Continuing grown-ups education in the context of age development of personality. *Cherkasy University Bulletin*, 10 (233), 107–113).
19. Олійник, В. В. (2008). Освіта впродовж життя: як і чому вчити дорослих. *Управління освітою*, 34 (202), 16–19 (Oliinyk, V. V. (2008). Education throughout life: how and why to teach adults. *Management of education*, 34 (202), 16–19).
20. *Педагогіка вищої школи*. заг. ред. З. Н. Курлянд. (2000). Київ: Знання. (*Pedagogy of higher school*. Chief editor Z. N. Kyrlyand (2000). Kyiv: Znannia).
21. Преснер, Р. Б. (2017). *Організаційно-педагогічні умови навчання іноземних мов дорослих в системі післядипломної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття)* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Дрогобич (Presner, R. B. (2017). *Organizational-pedagogical conditions for teaching foreign languages of adults in the system of post-graduate education (the end of the XX – the beginning of the XXI century)* (PhD thesis abstract). Drohobych).
22. *Про освіту. Закон України. (Law of Ukraine "On Education")* (2017). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
23. *Рекомендація Ради ЄС про визнання неформального й інформального навчання*. Режим доступу: http://ipq.org.ua/upload/files/files/06_Biblioteka/01_Normativna_baza/01_Viznzny_a_neformalnogo_navchannya/01_Mignarodni_dokumenti/council_recommendations_20_dec_2012_ukr.pdf (*Recommendation of the EU Council on the recognition of non-formal and informal learning*). Retrieved from: http://ipq.org.ua/upload/files/files/06_Biblioteka/01_Normativna_baza/01_Viznzny_a_neformalnogo_navchannya/01_Mignarodni_dokumenti/council_recommendations_20_dec_2012_ukr.pdf.
24. Сліпич, Ю. В. (2010). Професійний розвиток педагогів як психолого-педагогічна проблема. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія*, 8 (174), 123–129 (Slipich, Yu. V. (2010). Professional development of teachers as a psychological and pedagogical problem. *Donetsk National Technical University Scientific works. Series: Pedagogy, Psychology and Sociology*, 8 (174), 123–129).
25. Тимошенко, З. І. (2006). *Болонський процес в дії*. Київ: Вид-во Європейського ун-ту (Tymoshenko, Z. I. (2006). *Bologna process in action*. Kyiv: Publishing house of the European university).
26. Фіцула, М. М. (2010). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Академвидав (Fitsula, M. M. (2010). *Pedagogy of higher school*. Kyiv: Akademyvdav).
27. *Штучний інтелект виступив на захист традиційної освіти*. Режим доступу: <http://expres.ua/news/2017/10/08/265863-shtuchnyy-intelekt-vystupyv-zahyst-tradyciynoyi->

[osvity](http://expres.ua/news/2017/10/08/265863-shtuchnyy-intelekt-vystupyv-zahyst-tradyciynoyi-osvity) (*Artificial intelligence spoke in defence of traditional education.*_Retrieved from: <http://expres.ua/news/2017/10/08/265863-shtuchnyy-intelekt-vystupyv-zahyst-tradyciynoyi-osvity>).

28. Friesen, N. *Report: Defining Blended Learning*. Retrieved from: <http://goo.gl/XFtCv3>.

29. Graham, C. R. *Blended learning systems. The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*. Retrieved from:

http://mypage.iu.edu/~cibonk/graham_intro.pdf.

30. Hart, J. *You can't manage informal learning – only the use of informal media*. Retrieved from: <http://www.c4lpt.co.uk/blog/2011/10/28/you-cant-manage-informal-learning-only-use-of-informal-media/>

31. *Innovating Pedagogy 2014*. Retrieved from: <http://goo.gl/cuKaIV>.

32. *International Standard Classification of Education. ISCED 1997*. Retrieved from: http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm

33. *Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary. (2005)*. Санкт-Петербург: Феникс (*Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary. (2005)*. Saint-Petersburg: Phenix).

34. *A Memorandum on Lifelong Learning*. Brussels. Retrieved from: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf

35. *Pathways 2.0 towards recognition of non-formal learning/education and of youth work in Europe*. Retrieved from:

http://pjp-eu.coe.int/documents/1017993/2361095/Pathways_II_towards_recognition_of_non-formal_learning_Jan_2011.pdf/6af26afb-daff-4543-9253-da26460f8908

36. Smith, L. *Recognizing non-formal and informal learning. Participants insights and perspectives*. Retrieved from: http://vuir.vu.edu.au/1968/1/Recognising_non-formal_and_informal_learning.pdf

РЕЗЮМЕ

Яблоков Сергей. Интеграция формального, неформального и информального обучения в обучении английскому языку.

В статье исследуется проблема формального, неформального и информального обучения. Дается определение понятий «формальное», «неформальное» и «информальное» образование и обучение. Определяется значение появления этих категорий в законодательном поле Украины (в частности в Законе Украины «Об образовании»). Характеризуется использование формального, неформального и информального обучения в таких проявлениях, как обучение в течение жизни и «смешанное обучение». Определяется значение интеграции формального, неформального и информального обучения в повышении эффективности обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: будущий учитель иностранного языка, иностранные языки, интеграция, обучение в течение жизни, профессиональное развитие специалиста, смешанное обучение, формальное обучение, неформальное обучение, информальное обучение.

SUMMARY

Yablokov Serhii. Integration of formal, non-formal and informal learning in teaching English.

The article deals with the issue of formal, non-formal and informal learning. It gives the definitions of the concepts of “formal”, “non-formal” and “informal” education and learning. The author stresses the significance of the emergence of these categories in the legislative field of Ukraine (in particular, in the Law of Ukraine “On Education”). The article characterizes the use of formal, non-formal and informal learning in such fields as life-long learning and “mixed (blended) learning”. The significance of the integration of formal, non-formal and informal learning in improving the efficiency of teaching foreign languages is determined.

Taking into account the definition of the concepts of “formal, non-formal and informal education” in the Law of Ukraine “On Education”, it becomes possible these days to assert the existence of a certain national experience in the implementation of non-formal/informal educational models in the education system (out-of-school, school, higher, postgraduate, civic education (diverse activities of public organizations), and in school and students’ self-government within the frameworks of the educational initiatives aimed at developing additional skills (computer and language courses, hobby groups, etc.).

Recently, there has been a tendency towards convergence and complementarity between formal, non-formal and informal education, taking into account its innovative flexibility and openness of the latter, possible becomes transformation into formalized learning space (in teaching foreign languages as well) of technological achievements tested in the frameworks of informal educational systems.

At the same time, there is a need in legislative regulation of the possibilities of lifelong education and learning in Ukraine, a need in European and international cooperation in the field of education, a need in exchange of experience, a need in interaction between state and non-governmental organizations, involved in education. There is an urgent need in systematic and scientific research of the mechanisms of interaction between all three branches of learning – formal, non-formal and informal (in teaching English as well).

Key words: “blended” learning, foreign languages, future teachers of foreign languages, integration, lifelong learning, professional development of a specialist, formal learning, non-formal learning, informal learning.